

OFTALMOLOŠKI MOTIVI NA FRESKAMA PRAVOSLAVNIH CRKAVA I MANASTIRA - II DEO

Rade R. Babić^{1,2}, Gordana Stanković Babić^{3,4}, Milena Jevtić⁵, Aleksandra Jevtić⁵,
Strahinja Babić⁴, Aleksandra Marjanović⁴, Nikola Jevtić⁶

¹Centar za radiologiju KC Niš

²Visoka zdravstvena škola strukovnih studija "Hipokrat" u Bujanovcu

³Klinika za očne bolesti KC Niš

⁴Medicinski fakultet Univerziteta u Nišu

⁵Očna kuća Jevtić u Prokuplju

⁶Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prvi pomen o postojanju medicine kod Srba potiče iz perioda kada je srpsko političko središte postalo stabilno, što je bilo od presudnog značaja za nesmetan razvoj kulture, zdravstva i dr., a to je XII vek. Uticaj na razvoj srpske medicine imali su vizantijska i zapadnoevropska medicina. Rastko Nemanjić (sveti Sava) bio je osnivač prvih srpskih bolnica (Hilandar 1199.; Studenica 1208.), pisac najstarijih medicinskih spisa (Karejski tipik 1199.; Hilendarski tipik 1200.; Studenički tipik 1208.) i borac protiv nadrilekarstva. Koliko je bila napredna srednjovekovna srpska medicina vidi se i u uredbama zakonika cara Dušana. U radu je prikazana freska "Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom" oslikana na zidinama crkve Svetog Nikole u Nišu. Na fresci se vidi kako sveti Nikola prilazi oslepljenom Urošu III, čije su oči vezane i pokrivene belom maramom. Kralj Uroš III ima štap braon boje koji mu je služio za kretanje. Uz pomoć svoje isceljitejske moći sveti Nikola vraća vid Urošu III. Freska "Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom" oslikana na zidinama crkve Svetog Nikole u Nišu je od izuzetnog značaja za istoriju same crkve, Niša, Srbije, srpske medicine, srpske oftalmologije i šire, koja objedinjava prošlost i sadašnjost i osvetljava našu budućnost. *Acta Ophthalmologica 2015;41(1):48-52.*

Ključne reči: oftalmologija, freska, slepilo, sveti Nikola, sveti Sava

Prvi pomen o postojanju medicine kod Srba, u današnjem smislu reči, potiče iz perioda kada je srpsko političko središte postalo stabilno, što je bilo od presudnog značaja za nesmetan razvoj kulture, zdravstva i dr., a to je XII vek (1-7). U tom periodu počinje da se radja srpska medicina i to u prvim kulturnim centrima, a to su manastir Hilandar i Studenica, a odatle su širenje nacionalne i zdravstvene kulture preuzeli i drugi manastiri. Srpska srednjovekovna medicina razvija se pod uticajem vizantijske i zapadnoevropske medicine. Vizantijski uticaj bio je ograničen na pomoćne medicinske nauke, a

zapadnoevropska na kliničku medicinu i farmakoterapiju.

U tom vremenu najveći doprinos razvoju srpske medicine dao je sveti Sava, rođen kao Rastko Nemanjić (1174.g. planina Golija – 14. januar 1236.g., Trnovo, Bugarska). Sveti Sava je bio najmladji sin velikog župana Stefana Nemanje (sveti Simeon Mirotočiv, oko 1113.g.–13. februar 1199.g.) i brat Vukana (godina rođenja nepoznata–vreme smrti posle 1208.g.) i Stefana Prvoenčanog (oko 1165.g.–24. septembar 1228.g.). Sveti Sava je bio srpski princ, monah, iguman manastira Studenice, književnik, diplomata, prvi

arhiepiskop autokefalne Srpske pravoslavne crkve, osnivač prvih srpskih bolnica, pisac najstarijih medicinskih spisa i borac protiv nadržekarstva (1-6).

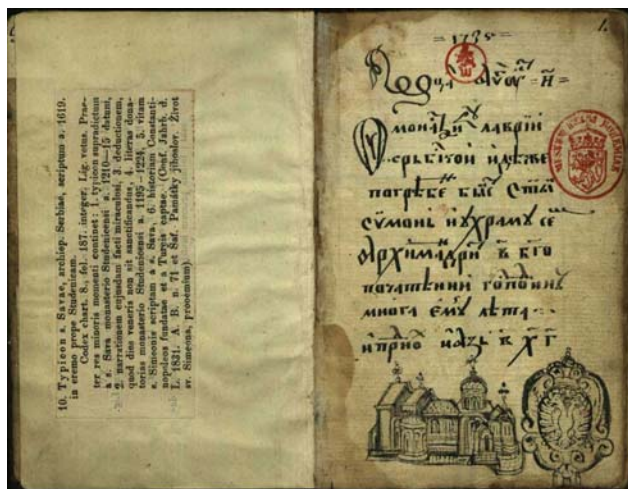
Sa ocem svetim Simeonom Mirotočivim, sveti Sava osnova 1199.g. prvu bolnicu u Hilandaru, a 1208.g. u manastiru Studenica formirao prvu bolnicu na teritoriji ondašnje Srbije (1-6,8).

Sveti Sava se smatra prvim piscem srpske medicinske literature (1-6,8-11):

- Karejski tipik (1199) prvi originalni spis u obliku svitka, nazvan po isposnici u Kareji, središtu Svete Gore (Grčka), gde se sveti Sava povukao u izolovanost od brastva manastira Hilandar;

- Hilendarski tipik (1200) predstavlja prvi crkvenopravni spis u kojem je propisana briga o bolesnicima: "Pismeni ukaz života u manastiru Presvete Bogorodice Nastavnice, što sam ga ja grešni i smerni monah Sava predao vama, u Gospodu vazljubljenja čeda i braćo" (9);

- Studenički tipik (1208) kapitalno delo srpske medicine u kojem je sveti Sava propisao pravila ophodjenja u bolnicama (10,11). Danas se digitalna kopija rukopisa Studeničkog tipika (Slika 1) nalazi se u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu, dobijena ljubaznošću direktora Nacionalnog muzeja u Pragu (Češka) gospodina Mihala Lukeša. Original se čuva u tom muzeju pod signaturom IX H 8 – Š10 (11).

Slika 1. Rukopis Studeničkog tipika

Koliko je bila napredna srednjovekovna srpska medicina vidi se i u uredbama zakonika (Slika 2) cara Dušana (Stefan Urorš I Dušan Nemanjić, poznat i kao Dušan Silni; rođen oko 1308. g. – preminuo 20. decembra 1355. g.) kojim su strogo kažnjavalo nadržekarstvo i drugo po zdravlje štetno ponašanje (1,12). Tako npr. u članu o vraćanju stoji "... I ljudi, koji vradžbinama uzimaju iz grobova, te ih spaljuju, to

selo, koje to učini, da plati vradžbinu, a ako bude pop na to došao, da mu se uzme popovstvo....", predviđa se kažnjavanje trovača "...Mađioničar i otrovnik, koji se nadje na delu, da se kazni po zakonu otaca...." i dr (1).

Na Slici 2. prikazan je Prizrenski prepis Dušanovog Zakonika (XV vek), koji se danas nalazi i čuva u Narodnom muzeju u Beogradu.

Slika 2. Prizrenski prepis Dušanovog Zakonika (XV vek)

"Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom"-živopis u crkvi Sveti Nikola u Nišu

O oftalmološkim motivima na freskama pravoslavnih crkava i manastirima pisali smo u radu "Oftalmološki motivi na freskama pravoslavnih crkava i manastira. Acta Ophthalmologica 2011; XXXVII (1-2): 36-40" (2).

Na zidovima srpskih manastira i crkava oslikani su vladari, sveci, sveti ratnici, motivi iz života vlastele, naroda, crkve, pa i medicinski motivi, kao što su porodaj Bogorodice, kupanje i doljenje novorodjenčeta, karatinsko lečenje leproznih bolesnika, lečenje bolesnika od vodene bolesti, lečenje i isceljenje slepog i dr.

Na zidinama crkve Svetog Nikole u Nišu oslikana je freska "Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom" (Slika 3). Freska je od izuzetnog značaja za istoriju same crkve, Niša, Srbije, medicine, oftalmologije i šire.

Crkva Svetog Nikole u Nišu nalazi se u naselju Palilula, predstavlja simbol jednog vremena i ima status spomenika kulture. Predanja kazuju da je crkva Svetog Nikole nekoliko puta menjala hrišćansku u muslimansku namenu, i obrnuto. Posle oslobadjenja Niša od Turaka 1863.g. džamija koja se nalazila na temeljima crkve Svetog Nikole preobradjena je u crkvu Svetog Nikole. Godine 1926. crkva Svetog Nikole u Nišu biva obnovljena, zadržavši i dalje neke karakteristike muslimanske ormanentike u apsidalnom delu.

Na Slici 3 prikazna je freska "Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom" oslikana na zidinama crkve Svetog Nikole (Niš).

Na živopisu se vidi kako sveti Nikola prilazi oslepljenom Urošu III, čije su oči vezane i pokrivene belom maramom. Kralj Uroš III ima štap braon boje koji mu je služio za kretanje. Uz pomoć svoje isceljitejske moći sveti Nikola vraća vid Urošu III.

Slika 3. Freska "Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom" oslikana na zidinama crkve Svetog Nikole (Niš)

Stefan Uroš III Nemanjić Dečanski (rođen oko 1276.g.–umro u Zvečanu 11. novembra 1331. g.) bio je kralj Srbije, iz porodice Nemanjića, sin kralja Milutina (1282–1321), a otac Dušana Silnog (oko 1308. g.–20. decembar 1355. g.). Stefan Dečanski je ispod planine Prokletije kod Peći podigao manastir Visoki Dečani i u njemu osnovao bolnicu. To je bila najveća srednjovekovna srpska bolnica. Smatra se da je sedmogodišnji boravak stefana Uroša III u zatočeništvu u Pantokratorovom manastiru u Carigradu (Vizantija, danas Turska) uticao da otvori bolnicu u Visokim Dečanima. Boraveći u Pantokratorovom manastiru Stefan Uroš III je upoznao uređenje bolnice i po

njenom uzoru formirao bolnicu u Visokim Dečanima (1).

Bolnica u Visokim Dečanima imala je ista ona odeljenja koja je imala bolnica u Pantokratorovom manastiru u Carigradu:

- odeljenje za lečenje onih bolesnika "...koji su imali izjedeno lice od uzavrele krvi, pošto je mesto otpalo i pošto su se prsti otrgnuli od samih okolnih kostiju i razdelili od članovnog sastava...." tj. odeljenje za bolesnike koji su stradali od rana i povreda;
- odeljenje za one koji nisu mogli slobodno disati radi ljutine koja dolazi iznutra "...." tj. odeljenje za bolesnike koji boluju od utrobe ili bilo kakvih akutnih oboljenja...." tj. internističko odeljenje;
- odeljenje za lečenje onih koji su se "....savim savili i nisu mogli ništa raditi..." tj. odeljenje za lečenje onih koji boluju od teških bolesti i nisu mogli nikako da se kreću;
- odeljenje za ".....bolne od sveštene bolesti ..." tj. odeljenje za lečenje epileptičara.

Bolnica u Visokim Dečanima nije imala ginekolško odeljenje, koje je imala bolnica u Pantokratorovom manastiru (Carigrad).

Nezna se datum prestanka rada bolnice u manastiru Visokim Dečanima. Ruševine ove bolnice se nalaze van zidina manastira. Nažalost, mesto bolnice je ostalo neistraženo i prekriveno velom prošlosti.

Stefan Uroš III je nakon neuspele pobune protiv oca, bio od oca Milutina okovan i poslat u Skoplje gde je oslepljen (1313) i takav sa porodicom prognan u zatočeništvo u manastir Pantokrator u Carigradu (Vizantija).

Veruje se da Stefan Dečanski nije oslepljen, da je dželat pri egzekuciji bio potkupljen ili da usijanim legenom nije probio zenicu oka Stefana Dečanskog pa je bio oslepljen delimično. Iz straha prema ocu tokom života Stefan Dečanski je stalno nosio povez preko očiju.

Slavimir Nastasijević u romanu "Stefan Dušan" o ovom događaju piše: "Kada se Stefan Uroš (III), oslepljen sin kralja Milutina, vratio iz zatočeništva u Carigradu, pronela se vest kroz srpske zemlje da je, s božjom pomoći, progledao. Ta priča imala je jednu osnovu a tri smera. Među meropsima, parikama i skitnicama govorilo se da je princ još u Carigradu progledao i to u trenutku kada ga je car Andronik II ispraćao za Srbiju. Nekakav stari hadžija dao mu je, kažu, prah iskopan iz očiju svetih prilika naslikanih po zidovima manastirskih crkava. Tvrdio je da od tog praha slepi progledaju, pa je progledao i Stefan, sin kralja Milutina. Ova priča se najduže održala i od čestog i dugotrajnog ponavljanja dobila pečat istine. Među vlastelom ispredala

se drugačija priča i krenula kroz narod baš kada je Stefan, došavši iz zatočeništva, stao pred svoga oca. Govorilo se da je stari kralj, videvši oslepljenog sina, a pod pritiskom savesti, pao na kolena i zavapio:

- Gospode, smiluj se meni grešnom! Evo, ojadjeni roditelj na kolenima moli svoga sina mučenika da oprostí starcu za zlo koje mu nanese, jer padoh pod vlast sotone! Po jednima, gospod se smilovao. Po drugima, sin je od uzbuđenja pogledao. A treći, koji su bili prisutni susretu, sa ogorčenjem su govorili i kleli se u svoje oči da su videli podmukli osmeh oko Stefanovih usta, a u njegovim očima pakostan sjaj. Oni su tvrdili da princ nije došao slep iz Carigrada, a neki da nije tamo otišao oslepljen..... Neki hroničari onog doba beleže da Stefan nije ni bio oslepljen, jer je "cornifex corruptus mito" propustio da mu probode zenicu, i da se princ godinama pretvarao da je slep. Prva priča kaluderima je najbolje odgovarala, jer se smatrala kao čudo, premda je druga navodila na "božlju promisao". Za treću prost narod nije znao, a vlastela se na nju nije obazirala. Podmićeni dželat je ćutao. Uveliko se govorilo da je priča o čudotvornom prahu potekla iz usta samog Stefana, prnela se kroz narod i kao celovita istina ustalila se medju dvoranima i velmožama. Na dvoru se niko nije usudjivao da javno ispolji sumnju, a kaludjeri, slaveći Stefana i "čudo", priklanjajući se volji

gospodnjoj, stražarili su i danju i noću po crkvama čuvajući s batinama u rukama svete prilike naslikane po zidinama. Jer iscelioci, prodavci svetoga praha, nicahu na sve strane." (13).

U to vreme Francuzi su podmićene dželate zvali cornifex corruptus mito.

Od tog vremena do današnjeg dana nadrilekari i prost svet kopa po zidovima manastira i crkava i iz očiju naslikanih svetaca vade malter i od njega prave sveti prah koji prodaju i koriste za lečenje slepih i slabovidih. Tako su vekovima do današnjeg dana uništavane freske svetih na zidinama srpskih manastira i crkava, koje su i tada i sada od neprocenjive vrednosti. U mnogim od naših crkava i manastira mogu se sresti i videti takvi prizori. Tako je uništavana kultura Srba. Nažalost i tada i danas se bogohuljenje namerno čini prema srpskom narodu, koje ide do rušenja i miniranja srpskih crkava i manastira.

Zaključak

Freska "Sveti Nikola vraća vid sv. kralju Stefanu Dečanskom" oslikna na zidinama crkve Svetog Nikole u Nišu je od izuzetnog značaja za istoriju same crkve, Niša, Srbije, jednog vremena, srpske medicine, srpske oftalmologije, koja objedinjava prošlost i sadašnjost i osvetljava našu budućnost.

Literatura

1. Babić S. Srednjevekovna srpska medicina. Seminarski rad. Medicinski fakultet Univerziteta u Nišu. Niš. 2012.
2. Babić RR, Stanković-Babić R. Oftalmološki motivi na freskama pravoslavnih crkava i manastira. Acta Ophthalmologica 2011; XXXVII (1-2): 36-40.
3. Jelenković A, Ranković Z. O ustrojstvu prvih bolnica kod Srba. Letopis Studeničke akademije 9-12 jun 2010.
4. Lalović A: Srpska medicina u srednjem veku. Timočki medicinski glasnik 2004; 29 suppl. 1: 27-30.
5. Strahinjčić S: Nefeologija - principi i praksa. Niš. Pelikan Print. 2002.
6. Katić R: Srpska srednjovekovna medicina. Gornji Milanovac. Dečje novine.1990.
7. Paunovska Slevčevska B: Medicinski motivi u srednjevekovnim freskama makedonskih crkava i manastira. Pro-medico 1972; 2: 156-61.
8. Mičeta L: Stefan Nemanja. Beograd. Laguna. 2013.
9. Sveti Sava. Hilendarski tipik. Hilandar. 1200. <http://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka> (otvoreno: 11. novembar 2014)
10. Sveti Sava. Studenički tipik. Studenica. 1208. sr.wikipedia.org/sr/Студенички_типик (otvoreno: 11. novembar 2014)
11. Studenički tipik – Digitalna Narodna biblioteka Srbije scc.digital.bkp.nb.rs/collection/studenicki-tipik (otvoreno: 11. novembar 2014)
12. Starčević D: Dušanov zakonik. Zakon blagovomogo cara Stefana. Bistrički prepis. Ethos. Beograd. 2002.
13. Nastasijević S. Stefan Dušan. Beograd. Obradović. 2012.
14. S Kaushik, SS Pandav, J Ram. Neuroprotection in glaucoma. Journal of Postgraduate medicine 2003; 49:1:90-5.
15. Bull ND, Johnson TV, Martin KR. Stem cells for neuroprotection in glaucoma. Prog Brain Res. 2008;173:511-9.
16. Martin, K. R. et al. Invest Ophthalmol Vis Sci 2003; 44(10):4357–4365.
17. Martin, K. R. Neuroprotection. John van Geest Centre for Brain Repair, School of Clinical Medicine, Addenbrookes Hospital, Cambridge 2015. sci-coordinator@stemcells.cam.ac.uk
18. T V Johnson, K R Martin Broadening our focus in the search for cell transplantation-based glaucoma therapies Eye (2011) 25, 541–543
19. Johnson TV and Martin KR. Development and characterization of an adult retinal explant organotypic tissue culture system as an in vitro intraocular stem cell transplantation model. Invest Ophthalmol Vis Sci 2008;49(8):3503-12..

OPHTHALMIC MOTIVES ON THE FRESCOES OF ORTHODOX CHURCHES AND MONASTERIES

Rade R. Babić^{1,2}, Gordana Stanković Babić^{3,4}, Milena Jevtić⁵, Aleksandra Jevtić⁵,
Strahinja Babić⁴, Aleksandra Marjanović⁴, Nikola Jevtić⁶

¹Centar for Radiology, CC Niš

²High Medical School "Hipokrat" Bujanovac

³Ophthalmology Clinic, Clinical Center Niš

⁴University of Nis, Faculty of Medicine, Niš,

⁵Ocular house Jevtić Prokuplje

⁶Faculty of Medicine University of Beograd

The first reference of the existence of medicine among Serbs dates from the period when the Serbian political environment became stable, which was crucial for undisturbed development of culture, health, etc., which happened in 12th century. Serbian medicine was formed under the influence of Byzantine and Western medicine. Rastko Nemanjić (St. Sava) was the founder of the first Serbian hospital (Chilandar 1199; Studenica 1208), author of the oldest medical texts (Karyes typicon 1199; Chilandar Typicon 1200; Studenica Typicon 1208) and a fighter against quackery. The extent of medieval Serbian medicine flourishing at the time can be seen in the regulations of Dušan's code, a set of laws created by Tzar Dušan the Great. This paper presents a fresco of "St. Nicholas restoring sight to St. King Stefan of Dečani" painted on the walls of the church St. Nicholas in Niš. The fresco shows how St. Nicholas approached blind Uroš III, whose eyes were blindfolded and covered with a white scarf. King Uroš III had a brown stick that served him to move. With the help of his healing powers, St Nicholas restored sight to blinded Uroš III. The fresco "St. Nicholas recovering sight to St. King Stefan Dečanski" painted on the walls of the church of St. Nicholas in Nis is of great importance for the history of the church, Niš, Serbia, Serbian medicine and beyond, which brings together the past and the present and illuminates our future. *Acta Ophthalmologica 2015;41(1):48-52.*

Key words: ophthalmology, fresco, blindness, Saint Nicholas, Saint Sava, Niš

Kontakt: Prof. Rade R. Babić, radiolog
Centar za radiologiju KC Niš
Bulevar dr Zorana Đinđića br. 48
18000 Niš, Srbija
e-mail: gordanasb@open.telekom.rs